

Beteskött och uthållig markanvändning i Hedemora – samband och kopplingar

Fig 1. En enkel bild över samband och kopplingar.

Bakgrund – projektets syfte och mål

Initiativtagare och uppdragsgivare till projektet "Beteskött och uthållig markanvändning i Hedemora" är forskningsprogrammet MAT 21 jämte Arbetsgruppen för Mässingsboån Brunnsjön (AMB). Projektet har genomförts under våren 2000 av agronom Håkan Johansson.

En styrgrupp har följt arbetet och lämnat värdefulla synpunkter såväl under arbetets gång som i samband utformningen av med slutrapporten. I styrgruppen har Rune Andersson, MAT 21, Stefan Löfgren, SLU, Magnus Ljung, MAT 21, Marika Dahlöf, AMB, och Hans Lillpers, Länsstyrelsen Dalarna ingått.

Projektet skall ses som ett led i en utvecklingsprocess med målsättningen att få en bättre vattenkvalité i sjön Brunnsjön samt förbättrad hävd av markerna kring Hovran. En lösning på detta kan vara ökad djurhållning och köttproduktion.

Avsikten med projektet har varit att analysera förutsättningar och utvecklingspotentialer samt att lämna förslag på aktiviteter som syftar mot uppställda mål.

De långsiktiga mål som formulerats inom MAT 21 stämmer väl in även på detta projekt:

- Framgångsrika företag
- Trygga konsumenter
- Friska djur
- Omhuldad natur

Målet på kort sikt är att initiera initiativ till ökad produktion av betesbaserat kött där behovet av betande djur vid Hovran kombineras med ökad vallodling i Mässingboområdet. Former för samverkan i produktionen och avtal med handeln skall initieras.

Projektet illustreras översiktligt i figur 1. Nedan beskrivs förutsättningar och bedömda potentialer för respektive rubriker i figuren. Resonemanget om marktillgångar begränsas till åkermark och betesmarker i respektive Mässingsboån - Brunnsjön området och Hovranområdet. Mässingsboåns avrinningsområde ligger nordväst om Hedemora tätort och sträcker sig upp till Vikmanshyttan och Yttre Heden. I norr begränsas området i stort sett av riksväg 70. Hovranområdet omfattar förutom området kring sjön Hovran även älvsträckan från Amungen i norr till Grädö i söder, dvs. den del av Dalälven som rinner inom Hedemora kommun. Även intilliggande sjöar såsom Trollbosjön, Flinesjön, Svinösjön ingår. Området finns beskrivet i rapporten "Hovran – En utredning om CW-området" (Länsstyrelsen 1994:2)

Förutsättningar – dagsläge och potentialer

Förutsättningarna för "Beteskött och uthållig markanvändning" kan man se i tre delar:

- Marktillgångar och djurhållning idag
- Hantering och marknad för producerade produkter vad gäller slakteri, handel och konsument
- Jordbrukarnas intresse dvs. de ekonomiska, sociala och psykologiska faktorerna.

Utifrån detta har en bedömning av framtida potential för ökad vallodling och köttproduktion gjorts.

Marktillgångar och djurhållning

Underlaget till uppgifterna om marktillgångarna och markanvändningen har hämtats från sta-

tistik baserad på ansökningar om EU-stöd under 1998 och 1999. Kartorna i figur 2 och 3 visar markanvändningen i respektive Mässingsboåområdet och Hovranområdet fördelat på spannmålsodling, vallodling, träda, respektive övrigt på åkermark, samt betesmark (ej åker). I Mässingsboområdet dominerar spannmålsodlingen, medan fördelningen mellan vall och spannmål är jämnare i Hovran-området. I Mässingsboområdet finns det mycket lite betesmarker, medan det finns mer utefter älven i Hovranområdet. Djurhållningen i respektive område visas också på kartorna i figur 2 och 3, där företag med djurhållning har markerats med fyrkant och företag med dikor har dessutom markerats med triangel. Marktillgångar och djurhållning i siffror finns sammanställda i tabell 1.

	Mässingsboån – Brunnsjön Området	Hovran Området
Marktillgångar		
Total areal åker och betesmark	2350	1550
Spannmålsodling	1400	740
Vallodling	450	350
Träda	220	110
Övrigt (åker)	250	180
Betsmark och slätteräng (ej åker)	30	170
Djurhållning (1999)*		
Antal djurenheter	315	1000
Varav antal dikor	74	110

* Brukningsenheter som huvudsakligen ligger inom resp område har räknats med.

Tabell 1. Markanvändning och djurhållning inom områdena Mässingsboån – Brunnsjön respektive Hovran enligt ansökan om EU-stöd 1999

Uppgiften om djurhållningen är ungefärlig, eftersom alla djur på de företag som huvudsakligen ligger inom området har räknats. Dessa företag har mark som ligger utanför dessa områden. Man kan således inte direkt koppla samman antal djur med arealuppgifterna ovan.

Mässingsboåns avrinningsområde

Mässingsboåns avrinningsområde omfattar ca 2300 ha jordbruksmark. Den brukas idag till ca 70 % med öppen växtodling, dvs. vårsädd spannmål, oljevaxter, potatis, ärter mm. Vårsädd är helt dominerande gröda. Höstsädd av spannmål rör sig om ca 5 % av jordbruksmarken, vilket kan variera något med årsmånen.

Vallodlingen omfattar ca 20 % eller ca 450 ha och är koncentrerad till några företag som har mjölk- och/eller köttproduktion. Höproduktion för avsalu förekommer också, men i relativt liten omfattning.

Träda omfattar ca 10 %, vilket är naturligt eftersom EU-reglerna kräver det. Trädan kan om den är ettårig bestå av förra årets spannmålsstubb, som ligger orörd under året och sedan bearbetas på hösten. Trädan kan också vara be vuxen med vall. Den får endast tas till vara som foder åt egna djur efter den 1 september.

Inom Mässingsboåns avrinningsområde finns väldigt lite betesmarker. Enligt ansökan om EU-stöd 1998 fanns ca 30 ha sammanlagt. Djurhållningen är koncentrerad till några mjölkföretag och några köttjursuppfödare.

Figur 2. Markanvändning och djurhållning i Mässingsboåns avrinningsområde

Figur 3. Markanvändning och djurhållning i Hovranområdet

Hovranområdet

För Hovranområdet har samma avgränsning som i rapporten ”Hovran En utredning om CW-området”, (länsstyrelsen 1994:2) använts.

CW-området består av den del av Dalälven som utvidgas till sjön Hovran (strax öster om Hedemora tätort), samt Trollbosjön, Flinesjön, Svinösjön och del av sjön Amungen med mellanliggande älvsträckor. Totala ytan är 4750 ha (riksintresse för naturvård omfattar 5130 ha.) Av detta utgör åker, betesmark och slätteräng som hävdas idag ca 1500 ha.

Djurhållningen omfattar dels mjölgårdar och dels köttdjursuppfödning.

Marknad

- slakteri, handel och konsument

Marknad för nötkött

Marknaden för kött finns dels i Hedemora, dels i resten av Dalarna och dels i övriga Sverige. Till den lokala köttmarknaden bör också hotell, restauranger, skolor, sjukhem och andra storkök räknas in.

Enligt SCB konsumerade 1997 varje svensk ca 20 kg nötkött. Om man multiplicerar med antalet innevanare i Hedemora kommun, (16 000) fås en brutto köttmarknad på ca 320 ton kött. Om varje slaktdjur ger 300 kg kött skulle ca 1000 djur per år behövas.

Troligen utgörs en del av köttkonsumtionen i Hedemora kommun av viltkött (älg mm) och en del köps direkt från producent. Den egentliga lokala marknaden är därför troligen något mindre.

Marknaden skulle behöva analyseras djupare. Redan idag ser vi av tabell 1 att antalet djur i området är relativt stort. Mer av det kött som produceras skulle kunna avsättas lokalt och på så sätt minska ”import” från andra delar av landet (eller utlandet). En ambition bör vara att konsumenterna skall kunna uppleva ett mervärde i att köpa lokalt producerat kött och att det skall finnas tillgängligt i butiker etc. i Hedemora. Restauranger, storkök m.fl. bör om möjligt prioritera det lokalt producerade i sina upphandlingar.

Slakterier

Det finns inget slakteri för nötkreatur inom Hedemora kommun. De djur som produceras levereras till Farmek i Uppsala, Siljanschark Ickholmen i Rättvik eller till Erikssons slakteri, Bäsinge i Avesta. Farmek hade tidigare slakteri även i Borlänge, men ökade krav på rationalisering har gjort att det lagts ned. Transportavstånden till Uppsala respektive Rättvik är ca 10 mil, vilket i tid gör ca en timma. Slakteriet i Bäsinge ligger närmast, men har inte så stor andel av leveranserna från Hedemoraområdet. Även i Norberg i Västmanland, ca 5 mil från Hedemora finns ett mindre slakteri, Landerstedts.

Ursprungsmärkning

Intresset för ursprungsmärkning och marknadsföring av ”lokalproducerat” kött varierar mellan de tre slakterierna. Farmek upplever jag i sak som positiva, men de ser en merkostnad i att särbehandla djuren från vissa producenter. Lokala butiker kan få lokalt producerat kött som ”riktat återtag”. Slakteriet i Bäsinge, liksom i Norberg levererar all sin slakt till andra styckningsföretag och är inte inriktat på leveranser direkt till lokala butiker. Siljans Chark definierar allt som är producerat i Dalarna som lokalt producerat och känner starkt för Dalarna som mark-

nad. Nyligen har man också introducerat ett system för ursprungsmärkning av köttet. Varje köttpaket märks med en sexsiffrig kod, exempelvis 020011; 0=år, 20 = vecka, 011 = individlöpnr. Konsumenterna kan sedan via företagets hemsida (www.siljanschark.se) få fram uppgifter om köttets ursprung. Där framgår vem som är uppfödare, och inom kort kan man även se bilder från den aktuella gården. (Gå in på hemsidan under rubriken ursprung och prova 020011).

Slakterierna har kapacitet att slakta mer än man gör idag och är intresserade av fler producenter och ökade leveranser. Vad som är viktigt är dels köttkvalité och dels kontinuerliga leveranser, vilket också premieras i avräkningspriserna.

Kunskap om och rutiner för slaktmognadsbedömning är angeläget för varje köttproducent.

Handel

De lokala butikerna får sina köttleveranser via avtal med respektive affärskedjor. Det finns ett intresse för mer lokalt producerade livsmedel. T.ex. berättade styckmästaren i en Hedemora-butik att han, i mån av tillgång till lokalt producerat kött, ställer ut uppfödarbeviset i kött-disken och märker då en ökad försäljning. Närmare kartläggning av handeln har inte gjorts.

Konsumenter

Konsumenterna, främst de som bor i Hedemora kommun, men även turister och andra besökande, är en viktig målgrupp. Någon studie av konsumenternas attityder har ännu inte gjorts, men kontakter har upprättats med de forskare inom MAT 21 som arbetar med konsumentstudier (P-O Sjödén, Uppsala Universitet). Avsikten är att genomföra någon form av enkätstudie. Betesbaserad lokal köttproduktion ger förutom tillgång till lokalproducerat kött mer värden i form av positiv påverkan på miljön, som gynnar andra "kollektiva nyttigheter" såsom vackert landskap, fågelliv, fiske mm inom områdena, se fig 1.

Potential för ökad vallodling och köttjursuppfödning

Så mycket vallodling som möjligt är naturligtvis önskvärt inom Mässingsboåns avrinningsområde, eftersom en vall som ligger kvar över höst, vinter och vår minskar risken för erosion och avrinning av växtnäring. Genom att hålla marken bevuxen vintertid minskas erosionen med ytvatten väsentligt (Persson, 1999). Om vallarealen fördubblades till ca 900 ha skulle vall kunna odlas två år av fem i växtföljden. Även en mindre ökning skulle vara positiv om den samtidigt kunde styras till de mest erosionskänsliga skiftena. Dagens vallodling är inte heller jämnt fördelad, utan koncentrerad till de företag som har djur.

Vallodling kräver dock andra maskinkedjor och arbetsrutiner än spannmålsodling, varför spannmålsodlare har svårt att direkt börja med vallodling. Ett annat hinder är EU-stödets konstruktion, se nedan. Flera av djurstöden bygger på tillgänglig foderareal, varför det är angeläget för djurhållaren att själv söka stöd på all den areal som han bär gar foder från. Ett sätt att lösa detta skulle kunna vara kortsiktiga "markbyten" på det sätt som förekommer mellan potatisodlare och spannmålsodlare av växtföljds-käl. Dvs. att den som odlar spannmål under ett par år byter något skifte med den som har djur och behöver odla vall.

Ekologisk vallodling kan vara ett alternativ, dvs. odling utan handelsgödsel. Med EU-stödet till ekologisk odling kan en viss sänkning av avkastningen accepteras med bibehållen lönsamhet. Med tillgång till stallgödsel (flytgödsel och urin) som kan spridas på vallar behöver inte produktionssänkningen bli så stor. Att det går åt mer areal för att försörja samma antal djur med foder, kan ses som en fördel ur stödsynpunkt.

Arealen betesmarker inom Hovran-området som ytterligare skulle kunna utnyttjas för bete bedöms till mellan 100 och 200 hektar. Siffran kan troligen ökas framförallt om man

vidgar området lite bredare utefter Dalälven. Det är också viktigt att bibehålla djurhållning och bete på de marker som redan idag hävdas.

Varje hektar vall producerar vinterfoder till ca tre djurenheter. På betesmarken kan man räkna med en djurenhet per hektar.

Potential för ökning av djur inom området hamnar då mellan 200 (räknat på betesmarkerna vid Hovran) och 1200 djur (räknat på vallodling Mässingsboområdet). Marknadspotentialen för ökad försäljning av närproducerat kött saknar jag underlag för närmare bedömning av. Men den bör ligga inom detta intervall.

Jordbrukarnas intresse

Jordbrukarnas möjligheter avgörs av många olika faktorer. Intresse, erfarenhet, tid, byggnader, mark, m.fl. faktorer spelar stor roll för jordbrukarnas val av produktionsinriktning, samt naturligtvis de ekonomiska förutsättningarna.

Ett allmänt intryck är att det på många gårdar finns byggnader som skulle kunna användas med större eller mindre modifieringar. Detta har inte närmare undersökts. Man skall dock inte stirra sig blind på gamla arbetsintensiva stallbyggnader utan noga beakta arbetsgången. En ny byggnad kan vara mer lönsam om den innebär att hantering av foder, strö och gödsel kan ske maskinellt. Djurmiljön är också viktig och blir många gånger bättre i nya luftiga byggnader. Se litteraturtips.

Kalkyler och ekonomi

Det är viktigt att på företagsnivå, på det egna företaget, analysera sina ekonomiska förutsättningar och vilken effekt en övergång till eller ökning av köttproduktion skulle få. Arbetsbehov, tillgång till arbetstid och byggnader, eventuella behov av investeringar är inte minst viktigt att bedöma individuellt. Kalkylmodeller med möjlighet att variera olika ingående faktorer finns utvecklade och rekommenderas att utnyttja. Farmek har utvecklat en modell kallad EU-kött, som visar ekonomiskt resultat av olika uppfödningssystem. Sören Johansson, Farmek i Uppsala kan tillhandahålla rådgivning med den modellen. För ekologisk djurhållning har Jakob Ebner, länsstyrelsen Dalarna en liknande modell för beräkning av ekonomiskt resultat vid olika driftsinriktningar. Den modellen tar även hänsyn till aktuell spannmålsodling och jämför ekologisk med konventionell produktion.

Nedan presenteras en översikt över aktuella EU-stöd som berör djurproduktion och där efter presenteras exempelkalkyl för några olika köttdjursalternativ. Kalkylexemplet visar att det finns goda förutsättningar för lönsamhet i köttproduktionen.

EU-stöden

EU-stöden är idag en mycket viktig del av lönsamheten i köttproduktionen, minst 50 % av intäkten utgörs av stöd som på ett eller annat sätt baseras på djuren. Det är viktigt för djurhållarna att noga sätta sig in i stödsystemet för att kunna hantera den administration som det kräver. Stödsystemet blir till viss del också styrande för hur många djur som kan hållas på en given areal. Extensifieringsbidraget är det mest extrema exemplet på detta. Bidraget (870 kr/diko eller handjursbidrag) kan fås av dem som söker am- och dikobidrag och eller handjursbidrag om den genomsnittliga djurtätheten på företaget är mindre än 1,4 djurenheter (DE) per hektar foderareal. Detta är en skarp gräns, så den som kommer över denna djurtäthet får inget extensifieringsbidrag alls. Gränsen 1,4 DE/ha blir på så sätt ofta styrande för köttproducenterna. Foderareal kan vara vall och bete på åker eller betesmark på "ej åkermark". Den åkermarks-

areal som man söker gränsilagestöd för får inte samtidigt vara foderareal. Det innebär att betesmarker blir särskilt intressanta. Sättet att beräkna stödet är nytt år 2000 och nya miljöstöd införs från och med 2001. En översikt över aktuella EU-stöd visas i tabell 2.

Exempelkalkyler

AgrD Karl-Ivar Kumm vid institutionen för ekonomi, SLU, har inom MAT21:s ram tagit fram

Stödform	Belopp per enhet	Beskrivning
Kompensationsbidrag	1600 kr/ha	Ersättning baseras på antal DE dividerat med 1,1
Handjursbidrag	1870 kr/tjur	Stut > 22 mån dubbelt bidrag
Dikobidrag	1730 kr/ko	Bidragsrätter krävs
Slaktbidrag fr.o.m. 2002	700 kr/djur	> 7 månader (1 - 6 månader ca 400 kr/djur)
Extensifieringsbidrag	870 kr/diko eller handjur	Till dikor och handjur om djurtätheten på företaget < 1,4 DE/ha foderareal.
Ekologisk djurhållning	1700 kr/DE	1 ha vall per DE krävs
Vallodling	900 kr/ha	
Betesmark	1000 kr/ha	Grundersättning. Tillägg till särskilt värdefulla marker 1400 kr/ha har antagits nedan
Gränsilage	700 kr/ha	Nivån något osäker pga begränsad totalram
Ekologisk vall	500 kr/ha	

Tabell 2. Aktuella EU-stöd som på olika sätt berör köttproduktion. Beloppen avser år 2001 och stödområde 4. Beräkning av djurenheter (DE); 1 nötkreatur äldre än 2 år = 1 DE, nötkreatur 6 mån - 2 år = 0,6 DE

en kalkylmodell som visar lönsamheten i köttproduktion. Kalkylen visar resultatet av att övergå från konventionell spannmålsodling till ekologisk köttproduktion. Beräkningar utförs för djurkategorierna dikor, stutar respektive tjurar. Alla EU-stöd finns inlagda. Produktionsdata är ursprungligen hämtade från Sveriges Nötköttsproducenter. (www.freefarm.se) Data har i någon mån justerats efter genomgång med Jakob Ebner, Per-Olov Florell och Hans Lillpers på länsstyrelsen i Falun. Kalkylerna är beräknade för gård med 60 ha åkermark.

Resultatet visas som ett TB (täckningsbidrag) för respektive djurkategori med eller utan tillgång till naturbetesmark och med befintlig eller ny byggnad. Med täckningsbidrag avses det som blir kvar när alla direkta kostnader i produktionen dragits från intäkterna. Täckningsbidraget skall bland annat täcka kostnaden för företagsledning, risk och ersättning till investerat kapital.

Alla arealstöd har tillgodoräknats djuren i den utsträckning som djurens foderbehov kräver areal. En följd av detta är att lönsamheten blir bättre per djur om avkastningen per ha är låg. Det är i och för sig rätt, men man måste beakta hur mycket areal som går åt i olika alternativ, eftersom arealen ofta är en begränsande faktor på det enskilda företaget. En annan sak att vara uppmärksam på är att TB per djur inte visar hur lång tid det har tagit att föda upp djuret. Stutarna är t.ex. beräknade på 25 månader, dikorna på ett år och tjurarna på 13-15 månader. Detta har inte så stor betydelse om man har en kontinuerlig produktion och slaktar ett antal djur om året, men om man har omgångar så måste man ta hänsyn till detta i sina jämförelser.

Förutsättningar för kalkylerna. (Alla indata kan varieras fritt vid beräkningar)

Stöd som kan förväntas gälla från och med år 2001 har medräknats. Priser på fodermedel och försålda slaktdjur som kan förväntas gälla fr o m år 2003 har använts. (Före detta år blir spannmåls- och köttpriserna något högre) Gårdsstorlek 60 ha åker och belägen i stödområde 4.

Ekologisk vallodling och köttproduktion antas därför att det ger miljöstöd till ekologisk vall och djurhållning samt eventuellt merpris för köttet. Dessutom är det snarast en fördel med låg vallskörd, ty då behöver inte all vall räknas som foderareal som underlag för kompensations-, djur- och extensifieringsbidrag. Ytterligare vall kan då ge stöd till gräsenilage.

Spannmålsodling sker med egna maskiner, medan vallskörd utförs av entreprenör. Produktionsdata för olika kött djur är hämtade från "Nötköttsproduktion och landskapsskötsel" (Sveriges Nötköttsproducenter et al 1999)

Spannmålsskörd	3700 kg/ha
Slättervallskörd	3200 kg,ts/ha
Vid bete	2200 kg,ts/ha
Bete naturlig gräsmark	1700 kg,ts/ha
Kapitalkostnad för maskiner i spannmålsodling	2000 kr/ha
Arbetskostnad	140 kr/h
Ökad arbetsförbrukning i befintliga stallar	25 %
Skördekostnad för vallfoder	1 kr/kg ts
Skötselkostnad för bete	0,50 kr/kg ts (stängsel, putsn)
Avskrivningstid på nya djurstallar	20 år
Värsädspris (konventionellt)	0,88 kr/kg
Markkostnad, vall = markers i spannm plus	1000 kr/ha
(Vad spannmålsodlaren kräver förutom förlorat TB för att ställa mark till förfogande för vallodling)	
Markkostnad naturbete	500 kr/ha
(Arrende eller transaktionskostnad)	
Slaktungöt mjölkkras,	19,1 kr/kg
Merpris köttras	2 kr/kg
Merpris ekologiskt/närproducerat	0 kr/kg (dvs ej medräknat här. Merpris på fodersäd om KRAV-kött)
Kalvpris mjölkkras	1500 kr/st inkl förmedling
Slaktbidrag	433 kr för 1-7 mån kalv antas höja priset
Dikalvpris	3538 kr/st
Merpris ekologiskt/närproducerat	2 kr/kg

	Befintlig byggnad	Ny byggnad
Stut-nb	3874	2159
stut-åb	3860	2145
Diko-nb	1394	734
Diko-åb	2552	1892
Tjur	2729	1274

Tabell 2. Resultat av kalkylberäkning med standardvärden i område 4. TB kr/djur (nb = naturbete, åb = åkermarksbete)

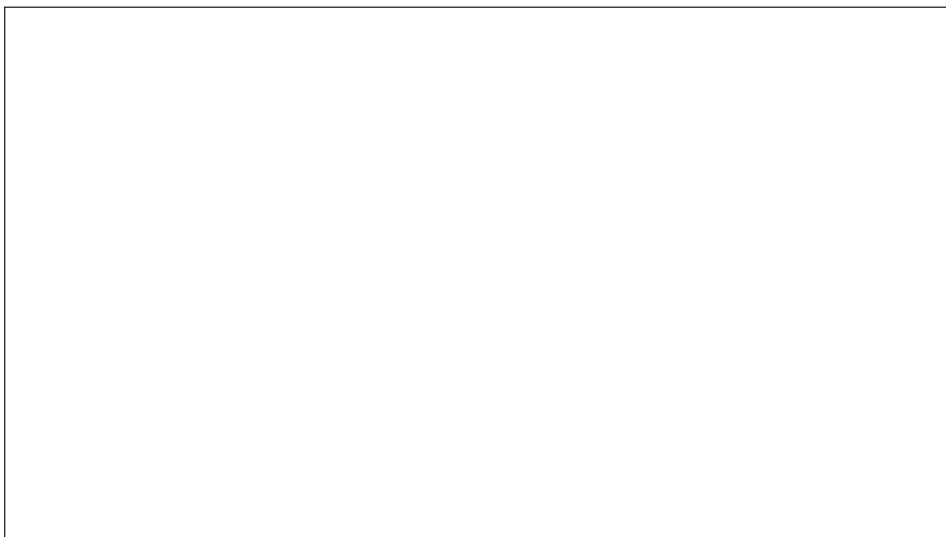
Arbetsförbrukningen är en mycket viktig faktor i kalkylen. Den kan skilja mycket mellan olika besättningar beroende bland annat på storlek och byggnadskonstruktion. Nya byggnader skapar generellt förutsättningar för rationellare hantering av foder och gödsel mm vilket minskar arbetsförbrukningen. I kalkylerna ovan har arbetsbehovet antagits vara 50 % högre i befintliga byggnader än i nya.

Med detta sätt att räkna har kapitalkostnaden för ny byggnad beaktats, däremot inte för den befintliga.

Resultatet visar att det finns goda möjligheter till lönsamhet i köttproduktionen. Uppfödningssystemerna är inte direkt jämförbara eftersom hänsyn inte har tagits till olika tidsintervall. T.ex. räknas stuten på 25 månader och dikorna per år.

Förutsättningarna varierar alltid från företag till företag varför kalkylberäkningar som skall utgöra grund för beslut alltid måste utföras på den enskilda gården.

Ett sätt att hålla kapitalkostnader för maskiner nere är, förutom samverkan företag emellan, att utnyttja "Maskinringen". Maskinring Dalarna har en bred och väl fungerande verksamhet. Man förmedlar också avbyttjänster.

Figur 6. Ekonomi i olika former av köttproduktion. Täckningsbidrag vid produktion med befintlig respektive ny byggnad.

Riskuppfattning och sociala aspekter

Ändring av produktionsinriktning på ett företag innebär alltid extra investeringar. Hur man upplever marknaden, politik och förutsättningar är viktigt och avgörande för om man skall vara beredd att satsa.

Att starta med djurhållning på sitt lantbruksföretag från att ha varit ren växtodlare innebär en ganska stor förändring. Djuren kräver arbete alla dagar på året och vid relativt regelbundna tider. Det är många positiva effekter och det innebär mer sysselsättning på gården. Man måste dock ta med detta i sin planering och även tänka på möjligheter till avbyte och reserv, så att man kan ta ledigt eller få hjälp vid sjukdom etc. Samverkan mellan företag kan vara ett bra sätt att lösa även detta. Man kan vara varandras avbytare och reservdjurskötare eller kan det finnas arbetsmoment t.ex. hantering av djur vid betssläppning, flyttning, fränskiljning av kalvar etc som är svåra att klara ensam.

Genomförda aktiviteter

Innevarande år innehåller mycket aktiviteter när det gäller Mässingsboån - Brunnsjön tack vare det lokala investeringsprogrammet och projektanställningen av Teresa Kalisky. Ett antal informationsmöten och aktiviteter med koppling till arbetet i Mässingsboområdet har hållits under våren. Det har bland annat handlat om enskilda avlopp och åtgärder vid dikesrensning. Här beskrivs lite utförligare de två aktiviteter, under våren 2000, som har närmare koppling till projektet Beteskött och uthållig markanvändning, där detta projekt presenterats och diskuterats.

Vid varje tillfälle har presentationen utgått från bilden i figur 1. Jag har också vid tillfälle försökt att få igång diskussion kring den bilden där deltagarna fått framföra fördelar och nackdelar utifrån sitt eget perspektiv och intressen.

Brunnsjön 2000

Den 30 mars 2000 hölls ett öppet möte med rubriken "Brunnsjön 2000" i St Paulusgården i Hedemora. Mötets syfte var att utbyta erfarenheter och idéer om Brunnsjön, och samtidigt en upptakt till årets händelserika program. Mötet var väl besökt, ca 50 personer.

Mötet genomfördes som gruppdiskussion kring frågorna, "Vad är problemet?" och "Vilka åtgärder kan man göra för att förbättra situationen?" Magnus Ljung, inst f landskapsplanering SLU ledde mötet, som inleddes med en kort historik om arbetet kring Mässingsboån - Brunnsjön och avslutades med en presentation av kommande aktiviteter.

Studieresa till Ydre

Den 14 april genomfördes en studieresa till köttproducenter i Ydre kommun. Ydre ligger i södra Östergötland, på gränsen mot Småland. Där har fem lantbrukare inlett ett nära samarbete i köttdjursuppfödningen och tecknat avtal med Hemköp om leverans av ett antal djur varje vecka. Man svarar gemensamt för planering så att dessa leveranser kan hållas. Köttet marknadsförs som "Ydrekött". Mikael Nordman, Hemköp, arrangerade besöket.

Tyvärr hoppade flera deltagare från Hedemora av resan i sista stund, så att sammanlagt var vi till slut bara nio personer som deltog, varav tre lantbruksföretag. Alla var dock nöjda med resan och imponerade av det engagemang som fanns hos gruppen i Ydre. Förhållandena där var dock annorlunda. Var och en av gårdarna hade ungefär lika mycket betesmarker som man hade åkermark.

Information till intressegrupper

Information om projektet har fortlöpande lämnats till styrgruppen och arbetsgruppen för Mässingsboån Brunnsjön. Vidare har ett flertal intressenter såsom LRF (länsförbund, kommungrupp, lokalavdelning), tjänstemän inom kommunen, lokala handlare m.fl kontaktats. Mer omfattande information och diskussion kring projektet har gjorts via medverkan i möten med "visionsgruppen lokal produktion och konsumtion" och med Hovranstiftelsen.

Visionsgruppen "Lokal produktion och konsumtion"

Vid ett kommunalt seminarium i Garpenberg i vintras bildades informella visionsgrupper. Den som handhar frågan om "lokal produktion och konsumtion" leds av näringslivssekreterare Göran Grundström. Jag har deltagit i två möten för att informera om tankarna kring beteskött. Visionsgruppen har representanter från kommun, näringsliv, lantbrukare mm. Gruppen är också intresserad av konsumentstudie.

Hovranstiftelsens styrelse

Hovranstiftelsen är en ideell förening som verkar för intressen kring Hovran. Hovran som fågellokal, botanisk lokal etc. Jag deltog och informerade om "Beteskött och uthållig markanvändning" vid deras styrelsemöte den 2 maj i Hedemora.

Utvecklingsmöjligheter och förslag till aktiviteter

Utvecklingsmöjligheter

Nyetabletering och/eller utökning

Det känns riktigt att bygga vidare utifrån den kunskap och erfarenhet om köttproduktion som finns i området. Nya djurhållare kan undvika att göra om eventuella misstag som gjorts. Det finns också växtodlingsgårdar som funderar på att nystarta eller återuppta djurhållningen. Dessa är viktigt att stötta med rådgivning, utbildning och kontakter.

Kopplingen mellan Hovranområdet och Mässingsboområdet kan bli intressant eftersom det finns liten tillgång på betesmarker i Mässingsboområdet.

Det kan vara både en fördel och en nackdel att EU-stöden (nya femårsåtaganden i miljöstöden) är stängda i år, först till nästa år går det att komma in med nya marker. Då kan detta kanske ha hittat sina former och en del nya brukare kommit igång.

Det är mycket viktigt att brukarna själva tar initiativet och att rådgivare/projekt kan stötta med rådgivning, kontakter mm men inte tar över ansvaret för utvecklingen.

Betesmarker vid Hovran

Det finns en potential i mer betesmarker i Hovranområdet. Återupptagen/förbättrad hävd av dessa är angelägen ur många synvinklar. Ett förslag är att utgå ifrån den utredning och åtgärdsplan som finns i rapporten från 1994. Ett sätt skulle vara att kalla samman dem som var med då, kompletterat med deras ersättare på motsvarande poster idag. Olika intressenters intressen skulle på det sättet kunna mötas och arbetet samordnas. Flera aktiviteter pågår redan. t.ex. Lilla Älvgången m.fl. Länsstyrelsen har vissa medel för insatser, kontakter med WWF, Naturvårdsverket mfl skulle också kunna vara möjliga. Det finns också idéer till ett större utvecklingsprojekt NEDA (nedre Dalälven), som utgör samarbete med länen nedströms.

Viktigast är engagemanget från lantbrukarna och att hitta motiven för dels dem som skall hålla djuren och dels för dem som äger marken, men som av olika anledningar inte har djur. När man uppdaterat åtgärdsplanen och fått en klar bild över vad som hävdas idag och vad som "borde" hävdas ur olika synvinklar måste troligen viss uppsökande verksamhet ske. Det är troligt att de som äger mark, men idag inte brukar den inte heller kommer på informationsmöten. Däremot kan man föra en positiv dialog vid besök på plats.

Kontinuerliga köttleveranser

Såväl representanter för handel som slakterier framhåller kontinuitet som den viktigaste punkten, d.v.s. att kunna förse marknaden med kött året runt. Detta måste samplaneras, troligen mellan ett antal leverantörer och säkert lite olika former av uppfödning, så att man kan skapa en viss "levandelagrung". Här är det återigen viktigt att initiativet kommer från lantbrukarna själva, vad som kan behövas är att illustrera fördelarna, möjligheterna, men även vilka problem som kan uppstå och vad man kan göra för att undvika dem.

Förslag till fortsatta aktiviteter

Behovet av information och utbildning till både producenter, handel och konsumenter kan inte underskattas. Det är dock viktigt att de kurser och möten som hålls upplevs som efterfrågade. En av brukarna uttryckte detta vid mötet om "Brunnsjön 2000" den 30 mars "man kan inte bara prata, man måste göra någonting också..."

Den primära frågan handlar om att engagera och motivera producenterna. Signalerna är entydiga: marknad för mer kött finns, förutsatt att det är god kvalitet och anpassad leveransplanering.

Länsstyrelsens program för utbildning, information och demonstration (UID) är lämpligt att utnyttja.

Konsumenternas attityder är viktiga inte minst som stöd åt producenterna "att det vi gör är rätt och uppskattas på marknaden".

En mycket viktig grupp är politiker och tjänstemän inom kommunen och annan offentlig verksamhet. Producenter och konsumenter måste känna att kommunen "tror på" lokal produktion och konsumtion och att man lever som man lär. Politiker och tjänstemän är därför en viktig målgrupp för information om Beteskött och uthållig markanvändning. Det är viktigt att ansvariga ledare har god insikt om vilka möjligheter (och begränsningar) som finns för att på olika sätt utnyttja och utveckla kommunens resurser internt och externt.

Informationen kan ske antingen skriftligt eller i någon presentation.

Producentinformation

Efter samråd med Arbetsgruppen Mässingsboån - Brunnsjön och de lantbrukare som deltog i studieresan till Ydre genomfördes ett informationsmöte i början av augusti. Syftet var att visa positiva exempel såsom restaureringsprojektet "Lilla Ålvgången".

Mötet bör följas upp med studiecirkel eller rådgivning i mindre grupper eller enskilt för dem som konkret vill satsa. Förslag till dessa aktiviteter presenterades på mötet.

Studiecirkelformen är lämplig och kan gärna kompletteras med expertmedverkan om t.ex. kalkyler, EU-stöd, andra projekt mm. Ett material om köttproduktion håller på att tas fram som en komplettering till studiecirkelmaterialet "Bondeföretagaren", som finns i LRF/Vuxenskolans studiecirkelprogram. En "handbok" för samverkan håller också på att tas fram. Den skall innehålla råd och exempel på avtal mm som kan vara viktigt att tänka på vid ett nära samarbete mellan lantbruksföretag.

När det gäller hävd av marker som idag inte hävdas och där markägaren inte har möjlighet eller intresse att själv börja med djurhållning behövs "uppsökande verksamhet". Markägarna måste uppleva nyttan av att få sina marker hävdade och också kunna få viss ekonomisk del av intäkterna i produktionen. Att ange nivå på detta är svårt, eftersom kostnaden per hektar för att hävda marken kan variera mycket beroende dels på hur långt igenväxningen gått och dels på hur stängselfrågan kan lösas. Vissa områden är långsmala, vilket leder till långa stängsel i förhållande till arealen. Min bedömning är att ett riktmärke kan vara 500 kr/ha och år för markersättningen.

Formen för upplåtelse av marken kan vara en fråga att diskutera för sig. Markägarna är ibland tveksamma att teckna arrendekontrakt, samtidigt som djurhållarna vill vara säkra på att kunna bruka marken i åtminstone fem år för att våga gå in i femåriga EU-stöd. Det finns nog ingen patentrösning på denna fråga. Kanske kan samverkan i betesförening vara en lösning i vissa fall.

Vissa marker är heller inte enskilt ägda utan är samfälligheter, som ägs gemensamt av flera brukare i byarna. En väg för att närma sig dessa är att ta upp frågan på den lokala "bystämman". Exakt hur detta fungerar och vilka byar som är aktuella har jag inte rätt ut, men det är ganska enkelt när man definierat vilken mark som är intressant.

Konsumentinformation

Konsumentstudien bör kunna genomföras genom samarbetet med MAT 21 och Uppsala Universitet. Bollplank vid utformandet av frågorna bör vara dels Arbetsgruppen Mässingsboån - Brunnsjön och dels visionsgruppen "Lokal produktion och konsumtion". Marika Dahllöf, Miljökontoret Hedemora kommun, ingår i båda grupperna och är utsedd till kontaktperson.

Media bör utnyttjas för information till alla boende lokalt. När resultatet av enkätstudien är klart skall pressinformation hållas/skrivas. Eventuellt kan det kombineras med reportage från någon producent.

Tid	Rubrik	Ansvarig
8 augusti	Informationsmöte till lantbrukare	AMB/mfl.
18 september	Seminarium: Hedemora – Betesdjur som del i en helhetslösning	AMB/Mat 21
Oktober – december	Studiecirklar	Vuxenskolan/LRF/AMB
Hösten	Konsumentstudie	Mat 21/AMB
Höst – vinter	Information till politiker mfl i Hedemora kommun	Visionsgruppen/AMB
Vinter	Information till handel, restauranger, storkök, skolor mm	Visionsgruppen/AMB
2001	Fortsatta aktiviteter som föds ur ovanstående och som därför inte finns preciserade i dag	Olika
Slutet 2001	Uppföljning, Vad har hänt? Behov av ytterligare insatser	Kommunen/Mat 21

Tabell 2. Sammanställning av förslag till fortsatta aktiviteter

Uppföljning

Någon form av uppföljning bör göras om resultatet av utvecklingen i Hedemoraområdet. Lämplig aktör för detta kan vara MAT21 och arbetsgruppen Mässingsboån - Brunnsjön.

Med tanke på att nyetablering av köttproduktion och utveckling av detta slag med nödvändighet tar sin tid, så bör man vänta till slutet av år 2001 med uppföljningen. Konsumentenkäten skulle då också kunna upprepas eller på annat sätt följas upp för att mäta eventuella förändringar. Naturligtvis beroende på utvecklingen, om det då finns "Hovrankött" eller "Hedemorakött" i butikerna i Hedemora med omnejd. När det gäller varumärke så var rådet från

brukarna i Ydre kommun att välja något enkelt, som dels är hållbart över tiden och dels är lätt att komma ihåg. I brist på fantasi varför inte "Hedemorakött"

Forskning och utveckling

De goda kontakterna med forskningsprogrammet MAT21 och SLU är en värdefull tillgång för utvecklingen av lokal produktion och konsumtion i Hedemora, samtidigt som detta "praktikfall" är en tillgång i de olika forskningsprojekten.

Konsumentattityder, aktörssamverkan, utnyttjande av stödmöjligheter, erosionsförebyggande åtgärder, hävd av känsliga marker mm kan vara exempel på ämnesområden där forskningsprojekt eller program kan utföra olika typer av "fältarbete" i Hedemora.

Examensarbeten kan vara en form för lite djupare och mer avgränsade studier eller uppföljningar.

Litteraturtips

Uppfödning av ungnöt till slakt, Svensk Mjolk, 1999

Utedrift med nötkreatur, Jordbruksinformatiön 12, Jordbruksverket, 1997

Studiematerial för byggnader i nötköttsproduktion, Scan Farmek 1998

Bygga om eller bygga nytt, Särtryck ur tidningen Nötkött, 1999

Lantbruk i Dalarna juni 2000:4, Studieresa Lösdriftsstallar, Jakob Ebner, 2000

Mindre fosforförluster på värplöjda mjälajordar, Fakta jordbruk 14, 1999, av Kristian Persson.